

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ПАВЛА ТИЧИНИ**

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ**

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

ВИПУСК 50

Умань 2014

ББК 74.20я5
УДК 371 (06)
П 86

ISSN 2307-4922
Psihologo-pedagogični
problemi sil's'koї školi
Psihol.-pedagog. probl. sil's'koї šk

Науковий збірник. Випуск Л. Виходить 4 рази на рік.
Заснований у 2002 році. Засновник: Уманський державний
педагогічний університет імені Павла Тичини.
Ресстраційне свідоцтво КВ № 6291 від 04.07.2002 р.

*Науковий збірник входить до нового Переліку фахових видань України
(Бюлетень ВАК України № 1, 2010 р.),
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук
(постанова президії ВАК України від 16 грудня 2009 р., № 1–05/6)*

Редакційна колегія:

Побірченко Н. С. (*головний редактор*), Коберник О. М. (*заступник головного редактора*), Бех І. Д., Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Кічук Н. В., Кузь В. Г., Логачевська С. П., Мартинюк М. Т., Моляко В. О., Савченко О. Я., Сухомлинська О. В., Приходько Ю. О., Прошкуратова Т. С., Чепелева Н. В., Якимчук Б. А.

Рецензенти:

Бех І. Д. – дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор;
Бібік Н. М. – дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор;
Пуховська Л. П. – доктор педагогічних наук, професор.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(протокол № 2 від 22 вересня 2014 р.)*

П 86 Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (*гол. ред.*) та інші]. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. – Випуск 50. – 257 с.

ББК 74.20я5

Науковий збірник призначений для докторантів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, усіх тих, хто цікавиться психолого-педагогічними проблемами сільської школи.

© Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини, 2014

Віктор Королєнко <i>Атрибути формування дитини середнього шкільного віку за дитячою спілкування</i>	133
Лідія Мамчур <i>Розвиток аудіативної компетентності – необхідна умова повноцінного функціонування мовної особистості учня</i>	138
Іван Паливайко <i>Уява молодших школярів як психолого-педагогічне явище</i>	143
Альона Ускова <i>Творетичні та методичні аспекти системи людиновимірності у процесі формування цінності піклування про іншу людину в учнів основної школи</i>	149

ВИХОВНА РОБОТА

Альона Баль <i>Середовищний підхід у вихованні особистості</i>	156
Ольга Горюцька <i>Ключові аспекти літературної творчості Олени Цегельської</i>	162
Марина Кугай <i>Структури підготовки майбутніх учителів географії до екологічного виховання учнів</i>	168
Дарія Федоренко <i>Потенціал навчальних предметів освітньої галузі «мови і літератури» для виховання екологічної культури старшокласників</i>	177

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Шія Кириченко <i>Проблема дозвілля дітей на сторінках часопису «дзвінок»</i>	185
Юлія Клименко <i>До історії виникнення і розвитку міжнародної мови «волапюк»</i>	193
Лідія Пироженко <i>Вислів Сухомлинський про особливості навчання дітей, які не встигають</i>	199

ОСВІТА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Паталія Благул <i>Якість освіти – ключова проблема соціалізації контролю навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі</i>	204
---	-----

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ ЛЮДИНОВИМІРНОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ ПІКЛУВАННЯ ПРО ІНШУ ЛЮДИНУ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

На сьогодні в умовах становлення і розвитку високотехнологічного інформаційного суспільства в Україні виникла необхідність підвищення якості та пріоритетності шкільної освіти у вихованні учнів. Освітньо-виховний процес – це необмежений простір, в якому постійно відбуваються зміни та нововведення. Саме тому питання формування цінності піклування про іншу людину є провідним у вихованні учнів основної школи. Традиційні технології виховання учнів не надають можливості на сьогодні враховувати вплив нових типів відносин, що складаються між підростаючим поколінням: виникнення різних сект, рухів, а також ті інформаційні потоки, що оточують кожного. Зазначені особливості сучасної виховної діяльності потребують постійного соціального контролю, що вимагає чітких експертних оцінок. Отже, виховання потребує вимірювання внутрішнього світу людини, перетворюючи його на життєвий світ дійсності як простір для здійснення добродіянь, надання допомоги та піклування.

Людиномірний підхід у сучасних дослідженнях є предметом уваги таких учених, як: В. В. Молодиченко, Л. Ю. Москальова, Н. А. Сегеда, М. С. Семікін, Т. С. Троїцька. Цей підхід науковці розглядають як такий, що має допомогти розкрити справжній потенціал особистості учня.

Мета статті – теоретичне обґрунтування людиномірного інструментарію для вивчення динаміки особистісно-діяльнісних змін в учнів основної школи при формуванні цінності піклування про іншу людину.

Як зазначає В. В. Молодиченко, людина – мірило національних і загальнолюдських цінностей. Вчинки людини віддзеркалюють цінності виховної діяльності, які проявляються у вмінні та відносинах під час спілкування. Цілі виховання, його глибинний зміст має бути спрямований на формування духовно розвиненої, моральної людини, яка здатна до здійснення гідних вчинків, та проявляється у її соціальній активності, громадській відповідальності. За висловом В. В. Молодиченко саме такий підхід, створює умови для відродження людяного в людині, вивершення її дієвої індивідуальної відповідальності й готує підростаюче покоління до вибору гідного способу життя та вміння проявити себе у конкретній ситуації [4, с. 6]. Підтримуючи цю думку, вважаємо, що цей підхід має використовуватися і при вихованні цінності піклування про іншу людину, що спонукає учнів до вибору цілей, відповідних вчинків, певної лінії поведінки тощо.

Т. Троїцька вказує на те, що майже дві з половиною тисячі років

наука всебічно вивчає людину, застосовуючи різні підходи, кожен з яких отримує свій специфічний опис і теоретичне пояснення. Так, автор пише: «При цьому людина «розпадається» на тисячу частин, складників, проєкцій, зникає як щось ціле...» [9, с. 29–53]. Також Т. Троїцька зазначає складність оцінки людини як цілісного образу і вказує на те, що здійснено наукове пізнання завжди передбачає моделювання, ідеалізацію, спрощення та відволікання від ряду реальних властивостей явища, що вивчається [9, с. 29–53].

Авторка пояснює, що проблема людини, її роль та місце в сучасному світі постала не лише як актуальна теоретична, а й гостра соціальна проблема, що зачіпає основи людського буття. Тому вона й опинилася в центрі теоретичного осмислення цілого комплексу таких наук, як: філософія, соціологія, психологія, біологія тощо [9, с. 29–53]. Також Т. Троїцька зазначає, що наявне ставлення людини до природи й відповідні стратегії та технології взаємодії з нею потребують екоцентричного підходу до розвитку свідомості людини, зокрема до проблеми формування таких цінностей, як відповідальність і толерантність, що були внесені експертами ЮНЕСКО до переліку найважливіших ознак людини XXI ст. Погоджуючись з думкою Т. Троїцької, вважаємо що людиномірний підхід до розвитку свідомості людини дозволить сформувати такі важливі цінності як турбота, піклування.

Н. А. Сегеда зазначає, що ідея розвитку людства історично закладена у класичному формулюванні педагогічних цілей «усебічного гармонійного розвитку людини» ще з часів Аристотеля та розгортається у постійному відновленні цілісності процесів виховання, навчання й освіти [8, с. 204–221]. Враховуючи цю думку, підкреслимо, що саме завдяки послідовному вивченню дитини або, іншими словами, її поетапний людиномір, можна розкрити можливості кожного з учнів основної школи сприймати та розуміти надану педагогом інформацію. Маючи досвід у роботі з підлітками та враховуючи їхні вікові можливості сприйняття інформації, педагог вміло сформує цінність піклування про іншу людину в учнів за допомогою принципу поетапного впровадження інформації.

Важливу роль відіграє педагог, який має тактовно, непомітно для дитини спрямовувати її діяльність для формування інтересів, поглядів, уявлень тощо. Але на сьогодні в умовах становлення і розвитку високотехнологічного інформаційного суспільства в Україні, коли науковцями удосконалюється якість знань про психологічне дозрівання людини, виникла необхідність підвищувати якість та пріоритетність шкільної освіти у вихованні учнів за рахунок вікової періодизації. Відмітимо, що на сьогодні, на відміну від класичної системи вікової періодизації, що була представлена Ж. Руссо, розширено уявлення про вікові періоди людини згідно з її ознаками (психологічні, соціальні) та соціальними інститутами, в яких вона перебуває протягом етапів розвитку та дорослішання: перший – від народження до одного року; другий – від одного року до трьох років (яслава група дитячого садку); третій – від трьох років до

шести (молодша, середня, старша групи дитячого садка); четвертий – від шести років до десяти (1–4 класи початкової школи); п'ятий – від десяти років до чотирнадцяти (5–8 класи основної школи); шостий – від чотирнадцяти років до повноліття). Саме людиномірність як світоглядно-ціннісна детермінанта пізнання у такому випадку стає кращим орієнтиром у глибокому розкритті такої періодизації. У сучасному розподілі дитячого віку на періоди наше дослідження цікавить вік п'ятого періоду – від десяти років до чотирнадцяти (5–8 класи основної школи). Цей вік потребує уваги при виборі інструментарію для вивчення динаміки особистісно-діяльнісних змін виміру внутрішнього світу учня, адже за думкою Т. Троїцької, людиномірність є максимумом, провідною ідеєю та цивілізаційним маркером гуманітарних змін [10, с. 50–66].

С. Ганаба стверджує, що такі складні утворення, як суспільство та людина, мають не лише засвідчувати про свою багатомірність, багатоаспектність, багатогранність та множинність проявів себе як особистості, але й потребують освітньої моделі, яка б враховувала та визнавала складність як суспільства, так і світу людини. Авторка засвідчує, що за допомогою педагогів навчально-пізнавальна діяльність покликана допомогти учням швидко адаптуватися до швидких змін сьогодення, навчитися вчитися, орієнтуватися серед великого обсягу інформації, і, водночас, не втратити зв'язок із традиціями, духовними надбаннями попередніх поколінь. Сучасні учні мають вчитися виживати в умовах розвитку інформаційної епохи, а у майбутньому власною діяльністю, своїми ціннісними орієнтаціями сприяли б сталому розвитку світової спільноти [2].

Розгляд людиномірності, на думку С. Прийми, має відбуватися із урахуванням принципів відкритої освіти, серед яких є такі: процедурна відкритість (автономність персонального вибору учня вимагає відкритості класу при вихованні); нормативна відкритість, яка необхідна для здійснення такого типу виховання (вибір напрямів виховання й діяльності має бути прерогативою учнів основної школи). Роль викладача, у такому випадку, має зводитися до допомоги учневі у реалізації процесу самовиховання та самоосвіти [7, с. 243–264].

За І. Донниковою поняття «людиномірність» є особливістю соціально-гуманітарного знання [3, с. 25–29]. Для нашого дослідження важливим є висновок І. Донникової про те, що поняття «людиномірність» у контексті соціальної нелінійності втрачає винятково позитивно-ціннісний зміст і виражає здатність людини до багатовекторної самореалізації, звільняючи її творчий і деструктивний потенціал, що і пояснює витоки соціальної нелінійності [3, с. 25–29]. Погоджуючись з висновками автора, ми звертаємо увагу на праці сучасних дослідників, у яких також ідеться про вимірювання, що проводяться в галузі освіти, освітніх послуг, і які сьогодні становлять особливу цінність для розв'язання соціокультурних проблем.

За думкою Л. Москальової проблема людиновимірності в системі освіти висвітлена ще не досить повно. Автор впевнена, що неухильне

зростання державних і громадських запитів щодо інструментарію моніторингу та діагностування процесів, пов'язаних із розвитком людини для визначення її успішної освітньої стратегії, які мають практичну цінність у визначенні цілей і планування траєкторій зростання людини як Людини в культурно-освітньому просторі [5, с. 265–287].

Для нашого дослідження є важливим висновок автора про те, що процедури вимірювання якостей людини в дитячому, підлітковому, юнацькому віці й у період дорослішання мають відбуватися за допомогою різних систем людиновимірності [5, с. 265–287].

Так цінність піклування можна вимірювати у таких аспектах, як результативний й процесуальний. Сучасні науковці (Н. Бухлова, Л. Мазуренко) відзначали, що результативний аспект свідчить про ефективність виховання у тому випадку, коли його результати збігаються із завданнями. На відміну від результативного аспекту, згідно думок авторів, процесуальна оцінка полягає у встановленні того, наскільки відповідно визначено завдання, зміст роботи, обрано її методи, засоби та форми, враховано психологічні умови та ін. [1, с. 16].

Критерії сформованості цінності піклування можна вимірювати за такими рівнями: високий, середній, низький. Методику вимірювання рівня сформованості цінності піклування ми, користуючись досвідом інших науковців, можемо вивести на сумі балів самооцінки учня, оцінки його батьків або осіб, що їх замінюють, оцінки учителів тощо. Також можна скористатися й визначеними в роботі Л. Ороновської критеріями, показниками та рівнями розвитку духовних цінностей [6, с. 20]. Зокрема, для критеріїв (когнітивного, емоційно-вольового і практично-діяльнісного) сформованості цінності піклування можна виводити такі інтегративні показники, як цілісність світосприйняття, цінності піклування, емоційний відгук та вольовий вияв щодо прийняття рішення щодо піклування про іншу людину, готовність до здійснення вчинку-піклування в соціокультурному середовищі, здійснення вчинку-піклування.

Ми провели анкетування в різних школах, де були опитані учні з 31 класу. Було надано анкети учням, їх батькам та класним керівникам.

Наприклад, учням ми надавали анкети, які містять такі питання:

1. Як ти розумієш слово «піклування»?
2. Про кого можна піклуватися?
3. Як ти вважаєш, про тебе піклуються?
4. Чи хотів би ти, щоб про тебе піклувалися?
5. Хто найбільше про тебе піклується?
6. Які емоції викликає у тебе людина, яка піклується про тебе?
7. Ти здійснював вчинок-піклування? Про кого?
8. Які обставини можуть тебе спонукати до здійснення піклування?
9. Що необхідно для здійснення вчинку-піклування?
10. Чи зміг би ти здійснити піклування щодо людини, яка не є твоїм другом?
11. Чи потрібно піклуватися про інших?

Більшість опитаних учнів з першого по п'яте запитання відповіли на високому рівні, низького рівня зовсім немає. З шостого по восьме запитання відповідей більше на середньому рівні. Так і з дев'ятого по одинадцяте запитання майже усі учні відповіли на високому рівні. З чого можемо зробити висновок, що учні мають закладений високий потенціал щодо здійснення гідних вчинків зокрема і відкриті до остаточного формування цінності піклування про іншу людину.

Педагогам ми надавали анкети, які містять наступні питання:

1. Як ви розумієте, що таке «піклування»?
2. Про кого має учень вміти піклуватися?
3. Як ви вважаєте, про учня піклуються?
4. Чи бажає дитина, щоб про неї піклувалися?
5. Хто найбільше піклується про дитину?
6. Які емоції виявляються в учня під час піклування про інших?
7. Чи готовий учень здійснювати вчинок-піклування?
8. При яких обставинах учень зможе здійснити вчинок-піклування?
9. Що необхідно учневі для здійснення піклування?
10. Чи зможе учень здійснити вчинок-піклування щодо людини, яка не є її другом?
11. На скільки відсотків (із 100 %) важливо, щоб учні вміли піклуватися про інших?

Класний керівник про своїх учнів також показав високий рівень обізнаності: і щодо знань про здійснення вчинків, і щодо знання кожного учня та на що вони здатні, контроль відносин та виховання дітей у родині. Тобто педагог переймається своїми підопічними та співпереживає з батьками про майбутнє своїх учнів.

Однак, не всі класні керівники віднесли відповідально до даної проблеми тому, що відповіді на питання у декого були навіть на низькому рівні. Можемо зробити висновок, що частина педагогів безвідповідально ставляться до своїх обов'язків, не цікавляться життям своїх підопічних, не знають ситуацію виховання дітей у родині та на які вчинки спроможні їхні вихованці. Тому, ми вважаємо, що формувати цінність піклування про іншу людину необхідно не лише в учнів, а й у деяких педагогів.

Батькам ми надавали анкети, які містять такі питання:

1. Як ви розумієте, що таке «піклування»?
2. Ким може опікуватися ваша дитина?
3. Як ви вважаєте, про вас піклується ваша дитина?
4. Як ви вважаєте: чи бажає дитина, щоб ви про неї піклувалися?
5. Хто найбільше піклується про вашу дитину?
6. Які емоції може викликати у вас дитина, яка піклуватиметься про вас?
7. Ваша дитина здійснювала вчинок-піклування?
8. Які обставини мають спонукати вашу дитину до здійснення піклування?
9. Що для вашої дитини необхідно, щоб вона здійснила вчинок-

піклування?

10. Чи змогла б ваша дитина піклуватися про людину, яка не є її другом?

11. Чи потрібно вашій дитині вміти піклуватися про інших?

Батьки відповіли на перше питання на високому рівні, на друге питання – на середньому, з третього по одинадцяте питання більшість батьків відповіло на високому рівні. Можемо зробити висновок, що батьки обізнані про здійснення гідних вчинків, добре виховують та вчасно контролюють власних дітей і знають, на що здатні їхні діти.

Вище описано відповіді на анкети одного класу з усіх опитаних. Можемо запевнити, що відповіді інших класів були досить різноманітні. На що можна відкрито заявити, що працювати над формуванням цінності піклування про іншу людину просто необхідно, тому що не всі учні, батьки та класні керівники серйозно віднеслися до опитування, а найгірше може бути те, що це дійсно є їхня думка.

Зібрані відповіді ми вмістимо у систему, яка покаже рівень сформованості цінності піклування у трьох вимірах – самооцінки учня, оцінки його батьків, або осіб, що їх замінюють, оцінки учителів. Співставлення отриманих даних обов'язково піддамо якісній експертній оцінці й зробимо об'єктивний висновок щодо рівня сформованості цінності піклування і не лише в учнів.

Такі компоненти мають відповідні прояви цінностей-якостей. Серед них – доброта, доброзичливість, чуйність (змістовий аспект орієнтації); благородство, толерантність, тактовність, делікатність (форми вираження орієнтацій); самоповага, аутосимпатія (ставлення до себе); непрагматичний вектор спрямування, позитивна емоційна оцінка (ставлення до світу); повага до гідності, визнання права на життя й щастя кожної особистості (ставлення до інших людей).

Отже, нами надано специфічний людиномірний інструментарій для вивчення динаміки особистісно-діяльнісних змін в учнів основної школи при формуванні цінності піклування про іншу людину до нього входять анкети для учнів, батьків, вчителів та їх експертна оцінка, що дозволило встановити загальні тенденції щодо розвитку рівня сформованості цінності піклування про іншу людину в учнів основної школи.

Перспективою дослідження є розробка специфічних тренінгових вправ для формування цінності піклування про іншу людину в учнів основної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бухлова Н. В. Вивчення ефективності діяльності педагога-вихователя / Н. Бухлова, Л. Мазуренко // *Діагностика у виховному процесі*. – Х. : Вид. група «Основа», 2006. – С. 16.
2. Ганаба С. «Людиномірний» характер освіти в контексті концепту складності [Електронний ресурс] // *Інтернет-конференція «Інформаційне суспільство і нові виміри культури»* – 2012. – <http://kulturolog>.

- org.ua/i-conference/2012/109-infconf2012/544-hanaba2.html
1. Донникова И. А. Социальная самоорганизация в контексте человекомерности / И. А. Донникова // Интегративна антропология. – 2012. – № 1(19). – С. 25–29.
  4. Молодиченко В. В. Людиномірність у культурі, науці та освіті: філософсько-методологічні аспекти : монографія / авт. кол. ; за заг. ред. В. В. Молодиченка. – Мелітополь : Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2013. – 316 с.
  5. Москальова Л. Ю. Психолого-педагогічні імперативи та максими людиномірності освіти / Москальова Л. Ю. // Людиномірність у культурі, науці та освіті: філософсько-методологічні аспекти : монографія / авт. кол. ; за заг. ред. В. В. Молодиченка. – Мелітополь : Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2013. – 316 с.
  6. Ороновська Л. Д. Педагогічні умови прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 / Лариса Дмитрівна Ороновська. – Тернопіль, 2006. – 20 с.
  7. Прийма С. М. Психолого-педагогічні імперативи та максими людиномірності освіти / Прийма С. М. // Людиномірність у культурі, науці та освіті: філософсько-методологічні аспекти : монографія / авт. кол. ; за заг. ред. В. В. Молодиченка. – Мелітополь : Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2013. – 316 с.
  8. Серета Н. А. Психолого-педагогічні імперативи та максими людиномірності освіти / Серета Н. А. // Людиномірність у культурі, науці та освіті: філософсько-методологічні аспекти : монографія / авт. кол. ; за заг. ред. В. В. Молодиченка. – Мелітополь : Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2013. – 316 с.
  9. Троїцька Т. С. Філософсько-методологічні засади людиномірності культури, науки й освіти / Троїцька Т. С. // Людиномірність у культурі, науці та освіті: філософсько-методологічні аспекти : монографія / авт. кол. ; за заг. ред. В. В. Молодиченка. – Мелітополь : Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2013. – 316 с.
  10. Троїцька Т. С. Методологія психології у забезпеченні, збереженні, трансляції й удосконаленні культурності особистості / Т. С. Троїцька // Людиномірність гармонізації культурно-освітнього простору особистості: методологія, експертиза та психолого-педагогічні рецепції : монографія / за заг. ред. Т. С. Троїцької. – Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2012. – С. 50–66.